The Central Research institute
of the Armed Forces of Ukraine

Military Science. Vol. 2 No. 3 (2024)

DOI: 10.62524/msj.2024.2.3.19

Військово-патріотичне виховання в системі загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву: стан нормативної бази, проблеми та шляхи їх вирішення

Валерій Малюга
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
провідний науковий співробітник відділу проблем гуманітарної політики
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України
03186, проспект Повітряних Сил, 30, Київ, Україна
e-mail: valera.malyuga@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6923-0451

Юрій Костенко
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник відділу проблем гуманітарної політики
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України
03186, проспект Повітряних Сил, 30, Київ, Україна
e-mail: urijkostenko65@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7915-3509

Микола Герасименко
кандидат історичних наук
старший науковий співробітник відділу проблем гуманітарної політики
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України
03186, проспект Повітряних Сил, 30, Київ, Україна
e-mail: mykola_herasymenko1968@ukr.net
ORCID: 0009-0001-8773-8870

Анотація. Актуальність статті обумовлена нагальною необхідністю формування у громадянському суспільстві України високого рівня патріотичної свідомості, готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України, боротьби за свободу та демократичні цінності в умовах російсько-української війни, ролі та місця кожного українця у цьому протистоянні. Важливе значення у вирішенні цього завдання має військово-патріотичне виховання, як один з основних елементів загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву. Саме його ефективність, значною мірою, забезпечує готовність населення України до свідомого збройного захисту української держави. З огляду на це стаття присвячена аналізу нормативної бази щодо військово-патріотичного виховання громадян України в системі їхньої загальновійськової підготовки до національного спротиву, виявленню проблемних питань та визначенню шляхів їх вирішення. Основними методами досліджень є методи аналізу та синтезу, узагальнення, дедукції та індукції, порівняння та формалізації. У статті проаналізовано положення низки законів України, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих керівних документів, що стосуються питань організації загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву та їх військово-патріотичного виховання. Виявлено та акцентовано увагу на наявність прогалин та розбіжностей у положеннях зазначених чинних нормативно-правових актів. Авторами надано та

обґрунтовано окремі рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази з питань військово-патріотичного виховання громадян України в системі їхньої загальновійськової підготовки до національного спротиву.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, загальновійськова підготовка, національний спротив, міністерство, центральні органи влади, органи місцевого самоврядування.

Вступ (Introduction)

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України значно актуалізувала проблему комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань високомотивованим персоналом, готовим до виконання бойових завдань. Що, в свою чергу викликало нагальну потребу у швидкому розвитку та ефективному вдосконаленню системи підготовки громадян України до національного спротиву, з урахуванням сучасних загроз для нашої держави. Зокрема, це стосується й завдань військово-патріотичного виховання (далі – ВПВ), як одного з елементів загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву.

Потреба вдосконалення нормативно-правового забезпечення ВПВ обумовлена його провідною роллю у формуванні серед громадян України високого рівня патріотичної свідомості, їх готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України. Натомість, не зважаючи на прийняття протягом останніх років низки нормативно-правових актів, спрямованих на вирішення цих завдань під час правового режиму воєнного стану, організація ВПВ громадян України ще не досягла потрібного рівня ефективності та не дозволяє повною мірою забезпечити консолідацію сил оборони України та громадянського суспільства, що є вкрай необхідним. Зазначене підтверджує актуальність вивчення законодавчих норм та положень щодо організації ВПВ української громадськості, як складової її загальновійськової підготовки до національного спротиву.

В цьому контексті метою статті є аналіз нормативної бази щодо ВПВ громадян України в системі їхньої загальновійськової підготовки до національного спротиву, виявлення проблемних питань та визначення шляхів їх вирішення.

Огляд літератури (Literature review)

Проблеми, пов'язані з військово-патріотичним вихованням громадян України розглядалися переважно у дослідженнях науковців – представників філософських, педагогічних, психологічних та правових наук, а також науки державного управління. Так, організаційно-педагогічні аспекти ВПВ учнівської молоді засобами позашкільної освіти розглядає В. Гаврилюк. Він робить висновок, що активізація процесів у досліджуваній сфері дозволить вдосконалити систему початкової військової підготовки держави, забезпечить формування в учнівської молоді готовності до захисту України та вміння протистояти зовнішнім загрозам [1, с. 15]. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства дослідив В. Івашковський [2, с. 124–132]. Основні положення ВПВ учнівської молоді України в системі пріоритетів державної політики розглядав О. Остапенко [3, с. 40–43]. Проблеми організації ВПВ молоді в умовах воєнного стану розглянуто Т. Ціпан [4, с. 223–232]. Правові особливості ВПВ дітей та молоді як складової підготовки до військової служби досліджували І. Шопіна та М. Салій [5, с. 37–41]. Проте проблеми ВПВ громадян України в контексті їхньої загальновійськової підготовки до національного спротиву залишаються недостатньо дослідженими.

Матеріали та методи (Materials and Methods)

Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових методів наукового пізнання, а саме, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, порівняння та формалізація. Їх застосування дозволило здійснити змістовний аналіз нормативних документів, забезпечити достовірність отриманих результатів та досягти сформульованої мети дослідження.

Результати і обговорення (Results and Discussions)

Організацію та проведення ВПВ громадян України регламентує низка нормативно-правових актів: Законів України, постанов Кабінету Міністрів, наказів Міністерств та відомств.

Закон України "Про оборону України" встановлює засади оборони України, а також визначає повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони [6].

Військово-патріотичне виховання громадян України, згідно статті 3 цього Закону, є одним із завдань підготовки держави до оборони в мирний час. Зазначимо, що організація підготовки населення і території держави до оборони, згідно вимог статті 9 Закону відноситься до повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони [6]. Він же здійснює і контроль за виконанням законів у сфері оборони та, відповідно до законів, інші заходи щодо забезпечення обороноздатності України. Тож, керуючись цими положеннями Закону, можна стверджувати, що загальне керівництво процесом ВПВ громадян України та контроль за його якістю має здійснювати Кабінет Міністрів України.

Завдання щодо організації роботи, пов'язаної з ВПВ громадян України, надання допомоги громадським організаціям, діяльність яких спрямована на зміцнення обороноздатності держави та ВПВ громадян України, відповідно до ст. 13 Закону, покладається на центральні та інші органи виконавчої влади у межах їх повноважень. Вони організовують цю роботу у взаємодії з Міністерством оборони України (далі – МО України). Саме ж МО України як центральний орган виконавчої влади, відповідно до вимог статті 10, проводить ВПВ особового складу Збройних Сил та в межах своєї компетенції здійснює заходи щодо ВПВ решти громадян України [6].

Згідно ст. 12, до участі у ВПВ громадян України окрім МО України залучаються й інші військові формування, утворені відповідно до законів України, та правоохоронні органи.

Безпосереднє проведення заходів щодо ВПВ громадян України відповідно до ст. 15 Закону покладається на органи місцевого самоврядування. Крім того, згідно статті 16, завдання щодо забезпечення здійснення заходів з ВПВ покладається також на підприємства, установи та організації усіх форм власності [6].

Таким чином, Закон України "Про оборону України" чітко визначає хто і якою мірою займається питаннями ВПВ громадян України.

Відповідно до Закону України "Про основи національного спротиву", ВПВ громадян України є одним із завдань підготовки громадян України до національного спротиву [7]. Заходи ВПВ організовуються та проводяться в системі загальновійськової підготовки громадян України, яка, як зазначається у ст. 6 Закону, є основою підготовки громадян України до національного спротиву.

Згідно положень цього Закону, загальновійськова підготовка спрямована на забезпечення опанування громадянами України базовими загальновійськовими знаннями, практичними вміннями і навичками. Вона поділяється на початкову і базову підготовку.

Відповідно до зазначеної статті: “початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. У літній час проводиться військово-патріотична підготовка в ігровій формі у літніх таборах” [7].

Фактично, цим Законом вводиться ще одне поняття “військово-патріотична підготовка”, яка, відповідно до положень Закону, проводиться під час початкової загальновійськової підготовки у літніх таборах. Водночас, Закон не конкретизує, що являє собою цей вид підготовки і хто відповідає за його організацію та здійснення. Не містить такого визначення і жоден інший чинний нормативно-правовий акт.

Таке положення Закону, на думку авторів, є некоректним. Тому що, з точки зору педагогічної науки, “виховання” – це цілеспрямований та організований процес формування особистості, натомість “підготовка” – це процес, що передбачає надання знань, навичок, умінь і т. ін., в ході навчання та практичної діяльності. Виходячи з цього, вважаємо, що набагато доречнішою була б наступна редакція зазначеного положення: “У літній час початкова підготовка проводиться в ігровій формі у літніх таборах, в ході якої здійснюються окремі заходи військово-патріотичного виховання” або ж така: “Окремі заходи військово-патріотичного виховання проводиться в ігровій формі у літніх таборах”.

Проте, якщо цим положенням все ж запроваджується “військово-патріотична підготовка” у літніх таборах, як окремий вид підготовки, то в Законі необхідно надати визначення цього поняття, окреслити мету і завдання, визначити відповідальних за її організацію, проведення та контроль, розробку програми, порядок методичного забезпечення та інші питання.

Що стосується базової підготовки, то Законом визначено, що вона організовується МО України разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади та проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку та не проходять військову службу у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, службу в правоохоронних органах, шляхом проведення періодичних навчальних зборів, занять, курсів.

Розглядаючи Закон України “Про військовий обов’язок і військову службу” [8], необхідно зазначити, що завдання щодо ВПВ при підготовці громадян України до військової служби цілком співпадає з аналогічним завданням ВПВ громадян України в ході їх загальновійськової підготовки до національного спротиву, визначеним Законом України “Про основи національного спротиву” [7]. Стаття 8 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” визначає, що ВПВ є однією із складових підготовки громадян України до військової служби [8]. Фактично можна стверджувати, що в обох законах ВПВ розглядається як один з елементів загальновійськової підготовки громадян України.

Разом з тим, необхідно наголосити, що положення Закону України “Про основи національного спротиву” стосовно загальновійськової підготовки громадян України дещо різняться з положеннями Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”.

Так, Законом України “Про основи національного спротиву” визначено хто організовує і у яких закладах освіти проводиться початкова загальновійськова підготовка. Стаття 9 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, крім того визначає: “початкова загальновійськова підготовка… проводиться… шляхом викладання навчального предмета “Захист України” та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання. Програми з навчального предмета “Захист України” розробляються та затверджуються

центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, за погодженням з Міністерством оборони України" [8].

Якщо ж мова йде про базову підготовку то, на відміну від положень Закону України "Про основи національного спротиву", яким визначається хто є її організаторами, з ким і яким чином вона проводиться, у ст. 10^{-1} Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" визначено де проводиться цей вид підготовки. Зокрема, зазначається, що вона "проводиться у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, закладах освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, а також у закладах вищої освіти всіх форм власності. Для її проведення залучаються громадські організації та об'єднання, у тому числі громадські об'єднання ветеранів війни" [8].

Таким чином, виходячи із зазначеного вище, ці положення Законів теж потребують узгодження між собою. Водночас, враховуючи те, що основним законом щодо військового обов'язку, військової служби і відповідно видів загальновійськової підготовки є Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", чи не доцільніше всі аспекти цієї підготовки визначити в ньому, а не дублювати положення про одне і теж у різних законах та ще й з розбіжностями.

В цілому порядок організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1443 "Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву" (із змінами) [9].

Пунктом 4 цієї Постанови визначено, що початкова загальновійськова підготовка здійснюється з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей стосовно оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого обов'язку щодо збройного захисту України. Це положення, в свою чергу, повністю узгоджується зі ст. 9 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу".

Вважаємо необхідним наголосити, що, згідно вимог Постанови, ВПВ громадян є головними завданням саме початкової загальновійськової підготовки. Воно організовуються Міністерством освіти і науки України (далі – МОН) разом з МО України та включається до Державного стандарту профільної середньої освіти, що реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти в закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інших закладах освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

Як зазначається у пункті 9 Постанови, з громадянами допризовного віку початкова підготовка проводиться відповідно до вимог Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" та постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2000 р. № 1770 "Про затвердження положень про допризовну підготовку і про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей". Проте, зазначена постанова 16.05.2024 року втратила свою чинність.

Цілком узгоджується з вимогами Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" і положення Постанови про те, що початкова підготовка проводиться в закладах освіти шляхом викладання навчального предмета "Захист України" та здійснення заходів національно-патріотичного і військово-патріотичного спрямування. Програми з навчального предмета "Захист України" розробляються відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти та затверджуються МОН за погодженням з МО України. Забезпечують проведення початкової підготовки, керівники закладів освіти та педагогічні працівники, які

входять до штату закладу освіти. Для допомоги вчителям (викладачам) у проведенні занять можуть залучатися ветерани війни, представники військових частин Збройних Сил України, установ МО України та інших складових сил безпеки та сил оборони за погодженням з їх керівниками [9].

Таким чином, положення нормативно-правових актів основну відповідальність за організацію ВПВ громадян України в процесі їх початкової загальновійськової підготовки до національного спротиву покладають на МОН, а МО України залучається до організації цих заходів в межах своєї компетенції.

Разом з тим, у положеннях щодо базової підготовки існує розбіжність стосовно визначення її мети. Зокрема, у пункті 4 Постанови зазначається, що вона здійснюється з метою підготовки громадянина, здатного виконувати завдання як у мирний, так і воєнний час у бойових умовах та сприяння набуттю громадянами первинних знань, умінь та навичок щодо порядку поводження із зброєю та її застосування, дій на полі бою (пересування та орієнтування на місцевості), надання домедичної допомоги, а також первинної психологічної допомоги (самодопомоги), поводження з саморобними вибуховими пристроями та формування стійких морально-психологічних якостей, необхідних для захисту України. Натомість згідно ст. 10^{-1} Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", базова загальновійськова підготовка громадян України проводиться з метою здобуття ними військово-облікової спеціальності, навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Отже, положення щодо мети базової підготовки викладені в цих документах потребують узгодження оскільки мета визначена у Постанові більшою мірою відповідає меті початкової підготовки за своїм змістом.

Таким чином, розглянуті вище нормативно-правові акти містять певні розбіжності щодо положень про загальновійськову підготовку громадян України до національного спротиву та про загальновійськову підготовку громадян України до військової служби.

Водночас, наголошуємо, що Порядок проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 734 [10] відповідає положенням ст. 10^{-1} Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу".

Як вже зазначалось, МО України в межах своєї компетенції залучається до організації заходів ВПВ громадян України під час їх початкової загальновійськової підготовки до національного спротиву.

Порядок використання (залучення) особового складу, ресурсів, сил та засобів МО України до підготовки та здійснення заходів ВПВ громадян України у мирний час та особливий період визначений постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 р. № 371 "Про затвердження Порядку використання (залучення) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки, медичного забезпечення під час здійснення заходів військово-патріотичного виховання" [11]. Згідно цієї Постанови, суб'єкти здійснення заходів ВПВ поділяються на цивільні та військові суб'єкти.

До цивільних суб'єктів відносяться: інститути громадянського суспільства; центральні та місцеві органи виконавчої влади; територіальні громади (в особі органів місцевого самоврядування); заклади сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності, суб'єкти освітньої діяльності, суб'єкти сфери фізичної культури і спорту, суб'єкти діяльності у сфері культури та заклади культури, заклади та установи, що належать до сфери управління МОН, Мінмолодьспорту, Мінветеранів; інші суб'єкти відносин у сфері ВПВ.

Військовими суб'єктами здійснення заходів ВПВ є: керівники зон (районів) територіальної оборони; керівники штабів зон (районів) територіальної оборони; органи військового управління, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони; структурні підрозділи з питань територіальної оборони органів управління сил безпеки та сил оборони; командири та інші посадові особи військових частин.

Постановою визначено, що організаторами заходів ВПВ є цивільні суб'єкти здійснення таких заходів, а військові суб'єкти є співорганізаторами таких заходів.

Положення Постанови щодо спрямованості заходів ВПВ узгоджені з відповідним положенням Закону України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності" [12].

Постанова також визначає види заходів ВПВ, що проводяться із зазначеною метою, а саме: інформаційно-просвітницькі; культурно-мистецькі/видовищні; спортивно-масові; військово-прикладні; комбіновані. Ці заходи можуть проводитися на міжнародному, всеукраїнському та місцевому рівні.

Крім загальних положень, Постанова визначає чіткий механізм підготовки та здійснення заходів ВПВ громадян України з використанням (залученням) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки та медичного забезпечення під час їх проведення у мирний час та особливий період.

Ще одним нормативно-правовим актом, який регламентує питання організації та проведення ВПВ громадян України в інтересах підготовки їх до національного спротиву є згаданий вище Закон України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності".

Зазначимо, що даний Закон визначає термін "військово-патріотичне виховання" як наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Крім того, Закон вводить до обігу новий термін – "заклад сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності" і визначає його як юридичну особу незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, що здійснює діяльність з реалізації проектів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, спрямованих на національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та/або громадянську освіту.

Відповідно до ст. 8 цього Закону України, ВПВ є складовою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Метою ВПВ, як зазначається у ст. 10, є формування оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки та оборони України, готовності до національного спротиву. Воно здійснюється за такими напрямами:

1) формування оборонної свідомості;

2) популяризація військової служби;

3) залучення громадян до сприяння безпеці і обороні України;

4) розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, технічної творчості та інновацій;

5) широке залучення школярів до загальнодержавних, регіональних та місцевих заходів військово-патріотичного виховання;

6) обов'язкове викладання предмета "Захист України" під час здобуття профільної середньої освіти;

7) підготовка кваліфікованого кадрового потенціалу з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності з подальшим їх

залученням до організації та здійснення освітньої діяльності з початкової військової підготовки, реалізації програм, проектів та заходів ВПВ;

8) залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до організації та здійснення програм, проектів та заходів ВПВ.

Розділ ІІІ Закону чітко визначає суб'єкти відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, тобто суб'єкти, що організовують та здійснюють зокрема і заходи ВПВ громадян України, а також їх повноваження.

Як і в інших, зазначених вище, документах, в Законі визначено, що Міністерство оборони України залучається до здійснення заходів щодо ВПВ громадян у межах компетенції.

На виконання положень Закону України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності" видано постанову Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 "Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках" [13].

Цією постановою Кабінет Міністрів України зобов'язав Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, обласні та Київську міську державні адміністрації (військові адміністрації) забезпечити: виконання завдань та заходів операційного плану заходів у межах і за рахунок видатків, передбачених у державному та місцевих бюджетах на відповідний рік, та інших джерел, не заборонених законодавством; подавати щороку до 1 квітня Міністерству молоді та спорту інформації про стан виконання операційного плану заходів. Саме це Міністерство, відповідно до вимог Постанови є відповідальним за збір інформації, підготовку та подання Кабінетові Міністрів України відповідного звіту про виконання завдань та заходів Операційного плану.

У Постанові зазначається, що робота з ВПВ повинна проводитися комплексно, спільними зусиллями органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, сил безпеки і оборони України із залученням ветеранів війни, а також закладів освіти, сім'ї, інститутів громадянського суспільства. Ефективним інструментом ВПВ, як стверджується в документі, є реалізація Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри "Сокіл" ("Джура"), у тому числі за окремими напрямами, з метою здобуття молоддю базових загальновійськових знань, практичних вмінь і навичок із залученням інститутів громадянського суспільства та ветеранів війни.

Документ визначає візію, мету, пріоритетні напрями, стратегічні цілі, завдання, за рахунок виконання яких передбачається досягти визначені цілі, показники їх досягнення, етапи та механізм реалізації Стратегії, у тому числі й завдання пов'язані з ВПВ громадян України.

Доцільно наголосити, що, відповідно до затвердженого Постановою Операційного плану заходів з реалізації у 2023-2025 роках Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, здійснення заходів ВПВ в рамках підготовки громадян до національного спротиву передбачено в межах пріоритетного напряму 1. "Утвердження української національної та громадянської ідентичності".

Проте, самим неочікуваним у цьому плані є те, що всупереч положенням вищенаведених законодавчих актів України, відповідальним за виконання заходів ВПВ громадян України визначено МО України. В той же час, чинне законодавство України, покладає відповідальність за організацію ВПВ населення на МОН України.

Разом з тим, законами щодо освітянської діяльності питання ВПВ на сьогодні не розглядаються. Зокрема, Закон України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року № 1556-VII (із змінами), у ст. 26, визначає одним із основних завдань закладу вищої освіти формування особистості шляхом патріотичного виховання. Однак, про залученість закладів вищої освіти до процесу загальновійськової підготовки громадян України та їх військово-патріотичного

виховання в Законі не йдеться [14]. Закон України "Про освіту" від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII (із змінами) також не містить жодних положень з цього приводу. Про виховання патріотизму згадується лише у ст. 16 цього Закону, яка визначає засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності [15]. Така ж ситуація і з Законом України "Про повну загальну середню освіту" від 16 січня 2020 року № 463-IX (із змінами). Лише у положеннях ст. 15, де мова йде про виховний процес, наголошується, що він "спрямовується на формування патріотизму,… усвідомленого обов'язку захищати у разі потреби суверенітет і територіальну цілісність України" [16]. Фактично можна стверджувати, що ці Закони України потребують доопрацювання.

В контексті нашої статті, доцільно окремо зупинитись на аналізі заходів МОН України щодо ВПВ. Зокрема, для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, запроваджується нова Модельна навчальна програма "Захист України. Інтегрований курс" [17], яка рекомендована МОН України [18] за погодженням МО України [19]. Ця програма спрямована як на формування патріотичної свідомості та системи цінностей, так і на розвиток практичних навичок для збереження життя. Її особливість – єдиний зміст для всіх учнів і учениць, незалежно від статі, що забезпечує рівні можливості в набутті важливих навичок [20]. Вона ґрунтується на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, визначених Законом України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності". Курс розроблено для викладання учням 10–11 класів. Аналіз змісту модулів програми свідчить про те, що заплановані до викладання теми, носять прикладний характер та спрямовані на вирішення завдань щодо загальновійськової підготовки учнів й дозволяють в ході занять здійснювати національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання. Проте, як стверджує заступник міністра освіти і науки Андрій Сташків, цей оновлений формат викладання предмета "Захист України" зараз проходить експериментальну апробацію і стане обов'язковим лише через 2 роки [21]. Тож результат цієї роботи матимемо ще не скоро.

Висновок (Conclusion)

Таким чином, узагальнюючи результати аналізу, можна зробити наступні висновки.

Військово-патріотичне виховання громадян України – це завдання державного значення. Воно організовується та здійснюється під час їх початкової загальновійськової підготовки до національного спротиву. Основна відповідальність за організацію заходів ВПВ, в першу чергу, покладається на Міністерство освіти і науки України, а за безпосереднє проведення – на органи місцевого самоврядування. Проте чинне законодавство України з питань освіти інформації про це не містить.

Міністерство оборони України залучається до організації ВПВ громадян України в межах своєї компетенції. Міноборони не має ресурсів, сил і засоби для самостійної організації та проведення заходів ВПВ громадян України в масштабах держави і їх наявність у найближчій перспективі не передбачається.

Порядок використання (залучення) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки, медичного забезпечення під час здійснення заходів ВПВ розроблено Міноборони та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2024 року за № 371 та, наразі, змін не потребує.

Найбільш проблемними питаннями щодо організації ВПВ в системі загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву є:

- неузгодженість нормативно-правової бази щодо організації та здійснення загальновійськової підготовки, в тому числі і заходів ВПВ;
- матеріальне та методичне забезпечення викладання навчальної дисципліни "Захист України", заходів ВПВ під час проведення початкової підготовки громадян;

- рівень підготовки викладацького (інструкторського) персоналу, який організовує та проводить заходи ВПВ;

- потреба в більш широкому залученні до цих заходів ветеранів російсько-української війни і, відповідно, їх підготовки.

Повністю вирішити ці проблеми в ході реалізації вимог Закону України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності" та постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322 "Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках" на сьогодні не вдалося.

Рекомендації (Recommendations)

Подальші наукові дослідження системи військово-патріотичного виховання в нашій країні мають реалізовувати комплекс завдань у коротко- та довгостроковій перспективі, пов'язаних із удосконаленням методології військово-патріотичного виховання громадян України; створенням і запровадженням інноваційних форм та методів його реалізації з урахуванням сучасних реалій українського суспільства та державної політики, військових загроз з боку сусідніх держав та опорою на власні національні та історико-державні традиції народу.

Використані джерела (References)

1. Гаврилюк, В. Ю. (2022). Організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти. У Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., *Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів* (с. 11–15).
2. Івашковський, В. В. (2012). Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства. *Проблеми освіти. Науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН молоді і спорту України, 72*, 124–132.
3. Остапенко, О. І. (2016). Військово-патріотичне виховання у системі пріоритетів державної політики. *Фізичне виховання в рідній школі*, 5 (106), 40–43.
4. Ціпан, Т. (2022). Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*, 16, 223–232.
5. Шопіна, І., & Салій, М. (2023). Військово-патріотичне виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби: правовий погляд. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*, *6* (64), 37–41.
6. Закон України "*Про оборону України*" (зі змінами) № 1932-XII (1991, 6 груд.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
7. Закон України "*Про основи національного спротиву*" (зі змінами) № 1702-IX (2021, 6 лип.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text.
8. Закон України "*Про військовий обов'язок і військову службу*" (зі змінами) № 2232-XII (1992, 25 бер.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text.
9. Кабінет Міністрів України. (2021, 29 груд.). *Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву (1443/2021)* (зі змінами). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text.
10. Кабінет Міністрів України. (2024, 21 черв.). *Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських (734/2024).* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text.

11. Кабінет Міністрів України. (2024, 2 квіт.). *Про затвердження Порядку використання (залучення) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки, медичного забезпечення під час здійснення заходів військово-патріотичного виховання (371/2024).* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371-2024-%D0%BF#Text.
12. Закон України "*Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності"* № 2834-IX (2022, 13 груд.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text.
13. Кабінет Міністрів України. (2023, 15 груд.). *Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках (1322/2023).* https://osvita.ua/legislation/other/90975/.
14. Закон України *"Про вищу освіту"* (зі змінами) № 1556-VII (2014, 1 лип.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.
15. Закон України *"Про освіту"* (зі змінами) № 2145-VIII (2017, 5 вер.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.
16. Закон України "Про повну загальну середню освіту" (зі змінами) № 463-IX (2020, 16 січн.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text.
17. *Захист України. Інтегрований курс. Модельна навчальна програма для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти*. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny-Intehrovany.kurs-2024.pdf.
18. *Про надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України"*. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/92797/#google_vignette.
19. *Лист Міністерства оборони України* від 24.04.2024 № 220/5643.
20. *Затверджено оновлену модельну навчальну програму "Захист України"*. https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-onovlenu-modelnu-navchalnu-prohramu-zakhyst-ukrainy.
21. *Близько 1200 закладів освіти запровадять оновлений "Захист України" в межах експерименту.* МОН. https://hromadske.ua/suspilstvo/230245-blyzko-1200-zakladiv-osvity-zaprovadiat-onovlenyy-zakhyst-ukrayiny-v-mezakh-eksperymentu-mon.

Military and patriotic education in the general military training system for national resistance of the citizens of Ukraine: the regulatory framework state, issues and ways for solving them

Valerii Maliuha
Candidate of Historical Sciences, Senior Fellow Researcher
Leading Fellow Researcher of the Humanitarian Politics Issues Unit
The Scientific and Research Institute of the Humanitarian Issues of the Armed Forces of Ukraine
03186, Povitrianykh syl avenue, 30, Kyiv, Ukraine
e-mail: valera.malyuga@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6923-0451

The Central Research institute
of the Armed Forces of Ukraine

Military Science. Vol. 2 No. 3 (2024)

Yurii Kostenko
Candidate of Historical Sciences, Senior Fellow Researcher
Senior Fellow Researcher of the Humanitarian Politics Issues Unit
The Scientific and Research Institute of the Humanitarian Issues of the Armed Forces of Ukraine
03186, Povitrianykh syl avenue, 30, Kyiv, Ukraine
e-mail: urijkostenko65@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7915-3509

Mykola Herasymenko
Candidate of Historical Sciences
Senior Fellow Researcher of the Humanitarian Politics Issues Unit
The Scientific and Research Institute of the Humanitarian Issues of the Armed Forces of Ukraine
03186, Povitrianykh syl avenue, 30, Kyiv, Ukraine
e-mail: mykola_herasymenko1968@ukr.net
ORCID: 0009-0001-8773-8870

Abstract. The article's relevance is conditioned by the urgent need to form a high level of patriotic consciousness in Ukraine's civil society, citizens' readiness to fulfill the constitutional duty to defend Ukraine's independence and territorial integrity, the struggle for freedom and democratic values under Russian war conditions, and the role and place of every Ukrainian in this confrontation. Military and patriotic education takes an important place in solving this task as one of the fundamental elements of the general military training for national resistance of the citizens of Ukraine. Its very effectiveness majorly ensures the readiness of the population of Ukraine for the conscious armed defence of the Ukrainian state.

Considering it, the article is dedicated to analysing the regulatory framework regarding the military and patriotic education of the citizens of Ukrainian within their general military training system for national resistance, revealing problematic issues, and identifying ways for resolving them. The main research methods are analysis and synthesis, generalization, deduction and induction, comparison, and formalization methods. The article analyzes the range of provisions of the law of Ukraine, the resolutions of the Cabinet of Ministers, and departmental guiding documents related to the organisation of general military training for national resistance of the citizens of Ukraine and their military and patriotic education. Gaps and differences in the provisions of the appointed valid regulatory acts are identified and highlighted. The authors provide and justify specific recommendations for improving the regulatory framework on military and patriotic education of the citizens of Ukraine within their general military training system for national resistance.

Keywords: military and patriotic education, general military training, national resistance, міністерство, central authorities, local authorities.